

واژه شناسی قرآن مجید

سرشناسه:	همایی، غلامعلی، ۱۳۳۹ - ۱۳۸۵.
عنوان و نام پدیدآور:	واژه‌شناسی قرآن مجید/ غلام‌علی همایی.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۳.
وضعیت ویراست:	[ویراست ۳].
فروست:	پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ؛ ۵۲.
فروست اصلی:	مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ ۱۳۹۳/۳۶۲/۱۰۷
فروست فرعی:	پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ ۱۲۱
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۶۸۰-۸
وضعیت فهرست نویسی:	فیبیا
یادداشت:	چاپ پنجم: ۱۳۹۳ (فیبیا).
یادداشت:	کتابنامه: همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع:	قرآن -- واژه‌شناسی
موضوع:	قرآن -- مسائل لغوی
رده بندی کنگره:	۱۳۹۳ و ۲/۵۸/۳/۸۲ BP
رده بندی دیویی:	۲۹۷/۱۵۳
شماره کتابشناسی ملی:	۳۱۵۷۳۶۳

واژه شناسی قرآن مجید

غلامعلی همایی

مرکز بین المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

واژه‌شناسی قرآن مجید

مؤلف: غلامعلی همایی

چاپ پنجم: ۱۳۹۳ ش / ۱۴۳۶ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: کوثر ● قیمت: ۱۷۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۲۰۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

- قم، چهارراه شهدا، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸. تلفکس: ۰۲۵ - ۳۷۱۳۹۳۰۵ - ۹
- قم، بلوار محمدامین، سه‌راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵ - ۳۲۱۳۳۱۰۶ - فکس: ۰۲۵ - ۳۲۱۳۳۱۴۶

pub.miu.ac.ir

miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌ها و پدید آمدن دانش‌های نو، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آنها، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت نیروهای متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که تمام دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند، و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی و تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید.

بالندگی مراکز آموزشی، در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. هم‌چنین بازنگری متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها موجب حفظ نشاط علمی مراکز آموزشی است.

حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند.

«جامعة المصطفى ﷺ العالمية» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب آموزشی را سرلوحه تلاش‌های خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این تلاش است.

«مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفى ﷺ» با تقدیر و تشکر از مؤلف محترم جناب آقای غلامعلی همایی و تمام عزیزانی که در تولید این اثر، همکاری و همفکری کرده‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفى ﷺ

مقدمه پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

حقیقت‌مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است.

داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از هنرنمایی مؤمنان، مجاهدان و عالمانی است که با تمسک و پای‌بندی به حقیقت بی‌منتها، در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند و در این میان، چه درخشندگی چشم‌نوازی در اسلام عزیز است که علم را به ذات خود، شرافت‌مند و فخیم دانسته و از باب تا محراب کائنات را سراسر علم و عالم و معلوم می‌نمایاند و در مکتب آن، جز اولو‌العلم و راسخان در مسیر طلب دانش، کسی را توان دست‌یابی به گنجینه‌های حکمت نیست.

علم برخاسته از وجدان پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم به فرد کمال انسانی، عظمت روحی و رشد معنوی می‌بخشد و فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد و هم جامعه را سمت و سوی سعادت‌مندانه بخشیده و آن را به جامعه‌ای متمدن و پیشرو متحول می‌کند. بی‌توجهی و یا کوتاه‌فکری است اگر فرد و جامعه‌ای به دنبال عزت، استقلال، هویت، امنیت، سعادت و

سربلندی مادی و معنوی باشند، اما آن را در صراطی غیر از حقیقت‌طلبی، علم‌اندوزی و حکمت‌مداری الهی طلب نمایند.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران که داعیه جهانی‌سازی کلمه الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را داشته و فروپاشی و افول تمدن‌های پوشالی غرب و شرق را به نظاره نشسته است، با اندیشه فقاهتی در اداره حکومت و نظریه مترقی «ولایت فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه نمود که امید و نشاط را نه تنها در شیعیان و مسلمانان، بلکه در دل تمامی آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان زنده ساخت. در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب^(مدظله) با عزمی مصمم و با تمامی توان، همچون پیر و مراد خود خمینی کبیر^(علیه السلام)، در صحنه حاضر شده و بر خطورت و فوریت حرکت فراگیر و بی‌وقفه همه توان‌مندی‌ها و اراده‌ها جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌فزا در این خصوص، تأکید ورزیده و پیشرفت این مهم را راهبری و رصد می‌کنند.

جامعه المصطفی^(ص) العالمية، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی^(ص) و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت^(علیهم السلام) جامه تحقق می‌پوشاند.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی^(ص) نیز که مهمترین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفی^(ص) است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن

افق‌های جدید فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک درسی به ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفی ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و تکالیف خود می‌داند.

اثر علمی پیش روی نیز که به همت مؤلف محترم جناب آقای غلامعلی همایی و برای دوره کارشناسی رشته علوم قرآن و حدیث تهیه و تدوین شده‌است، در چارچوب همین اهداف و برنامه‌های پژوهشگاه و مبتنی بر نیازسنجی‌های صورت گرفته، تدوین و برای استفاده خوانندگان محترم تقدیم شده است.

در پایان لازم است ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلف محترم، از کلیه دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، به ویژه همکاران محترم مرکز بین‌المللی نشر و ترجمه المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که به نحوی در تدوین و انتشار آن نقش داشته‌اند، قدردانی و تشکر نمایم و از خداوند متعال برای ایشان و همه خادمان عرصه تبلیغ و نشر مفاهیم و معارف دینی، آرزوی بهروزی، موفقیت و سعادت نمایم.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

فهرست

پیش‌گفتار.....	۱۷
روش کتاب.....	۱۸
ویژگی‌های کتاب.....	۱۹
روش ارائه مطالب.....	۲۰
نکته‌هایی برای تدریس.....	۲۱
۱. پیشینه علم مفردات و دانش غریب القرآن.....	۲۳
درآمد.....	۲۳
تعریف علم مفردات.....	۲۴
شاخه‌های علم مفردات.....	۲۴
مفردات یا غریب القرآن.....	۲۵
آغاز کنجکاوی در شناخت واژه‌های قرآن.....	۲۵
پیش‌گامان تبیین واژه‌های قرآن.....	۲۷
معنای واژه «غریب».....	۲۹
«غریب» در اصطلاح علوم قرآنی.....	۳۱
غرابت در معانی بیان و غرابت در اصطلاح قرآنی.....	۳۲
۲. ارتباط لغات با یکدیگر.....	۳۵
درآمد.....	۳۵

- ۳۶..... محور اثرپذیری
- ۳۷..... اثرپذیری زبان عرب از زبان‌های بیگانه
- ۳۸..... اثرپذیری زبان عرب قبل از اسلام
- ۳۹..... اثرپذیری زبان عرب بعد از اسلام
- ۴۱..... لغات وارد در قرآن
- ۴۱..... الف) لهجه غیرحجاز در قرآن
- ۴۲..... لهجه یمن
- ۴۲..... لهجه کنانه
- ۴۳..... ب) آن‌چه از لهجه غیرعرب در قرآن آمده
- ۴۷..... نمونه‌هایی از لغات بیگانه وارد شده در زبان عرب
- ۵۱..... ۳. زبان قرآن
- ۵۱..... درآمد
- ۵۱..... زبان قرآن
- ۵۲..... زبان قوم چیست؟
- ۵۳..... قرآن و زبان قوم
- ۵۵..... زبان قرآن از زبان قرآن
- ۵۷..... قرآن به چه زبانی نازل شده است؟
- ۵۷..... الف) نزول قرآن به لغت و زبان قریش
- ۵۸..... ب) نزول قرآن به زبان ادبی (شعر نثر)
- ۵۹..... ج) نزول قرآن به هفت زبان
- ۶۰..... د) نزول قرآن به تمام لغات
- ۶۳..... ۴. وجوه و نظایر در قرآن
- ۶۳..... درآمد
- ۶۵..... تعریف وجوه و نظایر
- ۶۷..... منظور از وجوه و نظایر
- ۶۹..... تفاوت وجوه و نظایر با مشترک لفظی و معنوی
- ۶۹..... اقسام وجوه و نظایر

فهرست ۱۳

۵. معرفی واژه‌های قریب المعنی ۷۷
درآمد ۷۷
۶. واژه‌شناسی اله، اب، اثم ۸۵
آله ۸۵
اب ۹۲
اثم ۱۰۱
۷. واژه‌شناسی امّ، امن، انس ۱۱۱
امّ ۱۱۱
امن ۱۱۸
انس ۱۲۶
۸. واژه‌شناسی بغی، بلاء، توب ۱۳۱
بغی ۱۳۱
بلاء ۱۳۶
توب ۱۴۰
منشأ اختلاف دیدگاه‌ها ۱۴۳
۹. واژه‌شناسی جن، حیات، خلص ۱۴۹
جن ۱۴۹
حیات ۱۵۴
خلص ۱۶۱
۱۰. واژه‌شناسی خلف، رب، رحم ۱۶۹
خلف ۱۶۹
رب ۱۷۴
رحم ۱۷۷
۱۱. واژه‌شناسی رسل، زکو، سلم ۱۸۵
رسل ۱۸۵
زکو ۱۸۹

۱۴ واژه‌شناسی قرآن مجید

۱۹۳	.....سلم
۲۰۳	.....۱۲. واژه‌شناسی سوی، شرک، شطن
۲۰۳	.....سوی
۲۱۰	.....شرک
۲۱۵	.....شطن
۲۲۱	.....۱۳. واژه‌شناسی شکر، شهد، ضلل
۲۲۱	.....شکر
۲۲۶	.....شهد
۲۳۴	.....ضلل
۲۴۳	.....۱۴. واژه‌شناسی طوع، عبد، عرش
۲۴۳	.....طوع
۲۴۹	.....عبد
۲۵۵	.....عرش
۲۶۳	.....۱۵. واژه‌شناسی فلح، قضی، کفر
۲۶۳	.....فلح
۲۶۷	.....قضی
۲۷۳	.....کفر
۲۸۱	.....۱۶. واژه‌شناسی لعن، نبأ، وحی
۲۸۱	.....لعن
۲۸۶	.....نبأ
۲۸۹	.....وحی
۲۹۷	.....۱۷. واژه‌شناسی وقی، ولی، هدی
۲۹۷	.....وقی
۳۰۳	.....ولی
۳۰۹	.....هدی

۳۲۳	فهرست الفبایی کتاب‌های «غریب القرآن»
۳۴۹	فهرست تاریخی کتاب‌های «غریب القرآن»
۳۴۹	قرن اول
۳۴۹	قرن دوم
۳۵۰	قرن سوم
۳۵۱	قرن چهارم
۳۵۳	قرن پنجم
۳۵۴	قرن ششم
۳۵۶	قرن هفتم
۳۵۷	قرن هشتم
۳۵۷	قرن نهم
۳۵۸	قرن دهم
۳۵۸	قرن یازدهم
۳۵۹	قرن دوازدهم
۳۵۹	قرن سیزدهم
۳۶۰	قرن چهاردهم
۳۶۱	قرن پانزدهم
۳۶۵	کتاب‌نامه

